

HEQT

HÜQUQİ EKSPERTİZA VƏ QANUNVERİCİLİK
TƏŞƏBBÜSLƏRİ MƏRKƏZİ

**NORMATİV HÜQUQİ AKTLARIN ELMİ-PRAKTİKİ
KOMMENTARİYALARININ HAZIRLANMASINA DAİR**

TƏLİMAT

2024-cü il

Normativ hüquqi aktların elmi-praktiki kommentariyalarının hazırlanmasına dair

TƏLİMAT

Mündəricat

1. Ümumi müddəalar.....	1
2. Kommentariyanın strukturu.....	2
3. Maddənin şərh edilməsi texnikası.....	4
4. Şərhdə istifadə olunan materiallara istinadların verilməsi qaydası.....	5
5. Şərhdə sitatların göstərilməsi qaydası.....	5
6. Şərhdə misalların göstərilməsi qaydası.....	6
7. Maddənin şərhinin məzmununa dair tələblər.....	7

Hüquqi Ekspertiza və Qanunvericilik
Təşəbbüsləri Mərkəzinin İcraçı
direktorunun 16.01.24 tarixli F-04/24
nömrəli əmri ilə təsdiq edilmişdir.

Normativ hüquqi aktların elmi-praktiki kommentariyalarının hazırlanmasına dair

TƏLİMAT

1. Ümumi müddəalar

1.1. Normativ hüquqi aktların elmi-praktiki kommentariyalarının hazırlanmasına dair Təlimat (bundan sonra – **Təlimat**) elmi-praktiki kommentariyaların (bundan sonra – **kommentariya**) hazırlanması fəaliyyətinin keyfiyyətinin yüksəldilməsi, habelə bu sahədə vahid yanaşmanın təmin edilməsi məqsədilə hazırlanmışdır və Hüquqi Ekspertiza və Qanunvericilik Təşəbbüsləri Mərkəzində (bundan sonra – **Mərkəz**) kommentariyaların hazırlanması işinin təşkilini tənzimləyir.

1.2. Mərkəz tərəfindən tərtib ediləcək kommentariyalar Mərkəzin İcraçı direktorunun əmri ilə təsdiq edilir.

1.3. Mərkəz tərəfindən hazırlanan kommentariyaların əsas məqsədi peşəkar hüquqşünaslar, o cümlədən dövlət orqanları (qurumları) tərəfindən normativ hüquqi aktların düzgün təfsir və tətbiq edilməsinə kömək etməkdən ibarətdir.

1.4. Kommentariyaların hazırlanması məqsədilə müvafiq sahə üzrə müstəqil ekspertlər və mütəxəssislər cəlb edilə bilər.

1.5. Şərh olunan normativ hüquqi aktın növündən və struktur elementlərinin məzmunundan asılı olaraq tərtib olunan kommentariyalarda bu Təlimatdan fərqli struktur və məzmun müəyyən edilə bilər.

1.6. Bu Təlimatın məqsədləri üçün şərh olunan normativ hüquqi aktların struktur elementlərinə münasibətdə ümumi şəkildə "maddələr" ifadəsindən istifadə olunmuşdur.

2. Kommentariyanın strukturu

2.1. Kommentariya aşağıdakı hissələrdən ibarət olmaqla tərtib olunur:

2.1.1. müəlliflərin siyahısı;

2.1.2. istifadə qaydası;

2.1.3. ixtisarlar;

2.1.4. ön söz;

2.1.5. təşəkkürlər;

2.1.6. mündəricat;

2.1.7. giriş;

2.1.8. maddələrin şərhı;

2.1.9. açar sözlər.

2.2. Kommentariyanın "**Müəlliflərin siyahısı**" hissəsində müəlliflər və onlar tərəfindən şərh edilmiş hüquqi aktın struktur elementlərinin nömrələri sadalanmalıdır.

2.3. Kommentariyanın "**İstifadə qaydası**" hissəsində aşağıdakılar barədə qısa məlumat verilir:

2.3.1. kommentariyanın strukturu;

2.3.2. şərhlərin tərtibatı texnikasının xüsusiyyətləri, o cümlədən nömrələnmə, istinadların verilməsi, ixtisarlar, sitat vermə və s.

2.4. Kommentariyanın "**İxtisarlar**" hissəsində kommentariyada istifadə olunan bütün ixtisarlar (akronimlər) və qısaldılmalar, o cümlədən normativ hüquqi aktların və dövlət orqanlarının (qurumlarının) ixtisar edilmiş adları qeyd edilməlidir.

2.5. Kommentariyanın "**Ön söz**" hissəsində aşağıdakı məlumatlar əks etdirilməlidir:

2.5.1. kommentariyanın hazırlanması ilə bağlı ümumi məlumatlar, o cümlədən:

2.5.1.1. müəllif heyəti (işçi qrup) haqqında ümumi məlumat;

2.5.1.2. kommentariyanın hazırlanmasının səbəbləri və əhəmiyyəti;

2.5.1.3. kommentariyanın əsasən kimlər üçün nəzərdə tutulması barədə məlumat (məsələn, peşəkar hüquqşünaslar, tələbələr və s.);

2.5.1.4. kommentariyanın tərtib edilməsi müddəti;

2.5.1.5. şərh edilən hüquqi aktın qəbul edildiyi tarix və nömrəsi, habelə nəzərə alınmış ən sonuncu dəyişikliklər barədə məlumat;

2.5.1.6. kommentariyanın tərtibi zamanı istifadə və (və ya) tədqiq edilmiş materiallar barədə məlumat, o cümlədən statistik məlumatlar və materiallar.

2.5.2. Kommentariyanın yeni redaksiyası olduqda:

2.5.2.1. müəllif heyətindəki dəyişikliklər (olduğu halda);

2.5.2.2. mətnin həcmnin azaldılması və ya genişlənməsi, habelə əvvəlki redaksiya ilə müqayisədə digər yeniliklər və bunun səbəbləri.

2.6. Kommentariyanın "**Təşəkkürlər**" hissəsində kommentariyanın hazırlanmasında dəstək göstərmiş və töhfə vermiş qurumlar, fiziki və hüquqi şəxslər (sponsorlar, himayəçilər və s.) haqqında məlumat göstərilməli və onlara təşəkkür ifadə edilməlidir.

2.7. Kommentariyanın mütləq onun bütün mətnini əhatə edən ümumi "**Mündəricat**"¹ olmalıdır.

2.8. Kommentariyanın "**Giriş**" hissəsində aşağıdakı məlumatlar göstərilir:

2.8.1. kommentariyanın aid olduğu normativ hüquqi aktın tənzimləmə sahəsi, predmeti və məqsədi haqqında ümumi məlumat;

2.8.2. müvafiq normativ hüquqi aktın tarixçəsi (onun yaranması və keçdiyi inkişaf yolu, ən sonuncu yeniliklər və tendensiyalar) barədə icmal xarakterli qısa məlumat;

2.8.3. müvafiq normativ hüquqi aktın zamana, məkana və şəxslərə görə qüvvəsinin xüsusiyyətləri;

2.8.4. müvafiq normativ hüquqi aktın şərhinin xüsusiyyətləri və prinsipləri haqqında məlumat və s.

2.9. Kommentariyanın "**Maddələrin şərh**" hissəsi kommentariyanın aid olduğu hüquqi aktın hər bir maddəsini ayrı-ayrılıqda şərh etməklə, habelə aşağıdakı tələblərə riayət olunmaqla tərtib olunur:

2.9.1. şərhəndən əvvəl maddənin mətni olduğu kimi təsbit edilir;

2.9.2. iri həcmli və mürəkkəb məzmunlu maddələr şərh edilərkən həmin şərhəndən əvvəl (maddənin mətnindən sonra) **xüsusi mündəricat**² daxil edilə bilər (maddənin şərhindən istifadəni asanlaşdırmaq məqsədilə).

2.10. Maddənin şərhindən sonra həmin maddəyə dair **tövsiyə edilən ədəbiyyatın siyahısı** verilə bilər.³

2.11. Kommentariyada normativ hüquqi aktın **ayrı-ayrı bölmə və ya fəsillərinə dair ümumi izahedici qeydlər** (müvafiq bölmə və ya fəslin məqsədi və tənzimləmə sahəsinə dair istiqamətləndirici qısa icmal şəklində) daxil edilə bilər⁴.

¹ Mündəricatda kommentariyanın müvafiq səhifələrinə istinadlar göstərilməlidir.

² Xüsusi mündəricatda başlıqlar və altbaşlıqlar, habelə onların yerləşdiyi abzasların nömrələri qeyd edilir.

³ Belə siyahının verilib-verilməməsi məsələsinə kommentariya tərtibatçısının özü tərəfindən hər bir maddə üzrə fərdi qaydada qərar verilir.

⁴ Məsələn, kommentariyanın tərtibatçısı tərəfindən normativ hüquqi aktın bölməsinə və ya fəslinə daxil olan maddələrin hüquqi təbiəti və tənzimləmə sahəsi mürəkkəb (çətin başa düşülən) hesab edildikdə. Normativ hüquqi aktın hər hansı bir bölməsinə və ya fəslinə izahedici qeydin verilməsi bütün digər bölmə və fəsillərə də belə qeydlərin verilməsini zəruri etmir.

2.12. Kommentariyanın “**Açar sözlər**” hissəsində əhəmiyyətli anlayışlara dair məlumatların tez axtarılıb tapılması üçün müvafiq açar sözlər əlifba sırası ilə düzülməklə onların əks olunduğu səhifələrin və abzasların nömrələri göstərilir.

3. Maddənin şərh edilməsi texnikası

3.1. Kommentariyaların tərtib edilməsi zamanı konkret maddələrin şərh edilməsi texnikasının əsas məqsədi şərhdən istifadənin rahatlığıdır (şərhin oxunaqlılığı və rahat anlaşılma olmağı).

3.2. Kommentariyaların mətnində şərh edilən maddələrlə bağlı verilən izahlar həm elmi cəhətdən (məsələn, mütərəqqi akademik ədəbiyyata, elmi məqalələrə və s. istinad edilməklə) həm də müvafiq hüquq tətbiqetmə praktikası (məsələn, məhkəmə qərarlarına, mötəbər praktiki hüquq jurnallarına istinad etməklə və s.) baxımından əsaslandırılmalıdır.

3.3. Şərhin tərtibi zamanı aşağıdakı əsas qaydalara riayət edilməlidir:

3.3.1. Şərhin mətni ümumidən xüsusiyyətdə doğru qurulmalıdır;⁵

3.3.2. Şərhin quruluşu şərh edilən maddənin quruluşuna və məzmununa əsaslanmalıdır;

3.3.3. Şərh edilən maddə özündə bir neçə struktur elementi birləşdirirsə, həmin maddənin şərhini daxilində hər bir struktur element ayrıca təhlil və izah edilməlidir (maddənin bir neçə struktur elementinin ümumi şəkildə şərh edilməsi tövsiyə edilmir);

3.3.4. Şərhin mətni tərtib edilərkən onun hər bir struktur bölməsinin başlığı verilməlidir;

3.3.5. struktur bölmə daxilində bir neçə əhəmiyyətli aspektlərin (şərtlərin, anlayışların, praktiki tətbiq xüsusiyyətlərinin və s.) təhlili aparılırsa, hər bir belə aspektlə bağlı altbaşlıqlardan (aralıq başlıqlardan) istifadə edilməlidir;

3.3.6. başlıqların və altbaşlıqların tərtibatı (zahiri görünüşü) fərqli olmalıdır;⁶

3.3.7. mətn üzrə bütün əsas anlayışlar və xüsusi əhəmiyyət kəsb edən ifadələr **qalın** şriftlə yazılmalıdır;

3.3.8. mətnə xarici, o cümlədən latın dilində olan sözlər və ifadələr istifadə edildikdə, onlar *maili* şriftlə yazılmalıdır;

3.3.9. maddələrin şərhinin hər bir abzası ərəb rəqəmləri ilə nömrələnməlidir.

⁵ Şərh ilk növbədə ümumi məsələlərə toxunmalı və daha sonra ardıcıl olaraq xüsusi məsələlərə keçməlidir.

⁶ Məsələn, biri qalın şriftlə (**bold** formatında) yazıldıqda, digəri maili şriftlə (*italics* formatı) yazıla bilər, lakin hər ikisi sadəcə qalın şriftlə (**bold** formatında) yazıla bilməz.

4. Şərhə istifadə olunan materiallara istinadların verilməsi qaydası

4.1. Şərhin tərtibi zamanı istifadə edilmiş materiallara dəqiq istinadlar verilməlidir. Belə istinadlar müvafiq materialın (mənbənin) və onun aidiyyəti struktur elementinin asanlıqla müəyyən edilməsi (tapılması) üçün yetərli olmaqla aşağıdakı məlumatları əks etdirməlidir:

4.1.1. materialın növü (normativ hüquqi akt, məqalə, hesabat, metodiki vəsait, rəy və s.);

4.1.2. materialın Azərbaycan dilində dəqiq adı (material xarici dildə olduqda, həmçinin onun orijinal dildə olan adı mötərizədə göstərilməlidir);

4.1.3. materialın müəllifinin və ya onu hazırlamış (təsdiq etmiş) qurumun adı;

4.1.4. materialın nömrəsi;

4.1.5. dərc olunduğu tarix;

4.1.6. dərc olunduğu yer (kitab, jurnal, veb-səhifə və s.);

4.1.7. səhifənin və ya struktur elementin nömrəsi;

4.1.8. materialın və onun struktur elementinin dəqiq müəyyən edilməsi (tapılması) üçün zəruri hesab edilən istənilən digər məlumatlar.

4.2. Şərh edilən məsələ ilə əlaqədar məhkəmə aktlarına istinadlar verilərək, İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Məhkəməsinin və Ali Məhkəməsinin aktlarına istinadların verilməsi rəhbər tutulmalıdır.

4.3. Məhkəmə qərarlarındakı hüquqi mövqelərə istinadlar verilərək işin hallarının (fabulanın) təsbit edilməsi tələb olunmur. Şərhin mətnində haşiyə verilməklə müvafiq məhkəmə aktı ilə bağlı əlavə təfərrüatlar verilə bilər.

5. Şərhə sitatların göstərilməsi qaydası

5.1. Kommentariyada şərhin tərtibi zamanı istifadə edilmiş hər hansı materialdan sitat gətirildikdə aşağıdakı qaydaya riayət edilməlidir:

5.1.1. sitat qısa⁷ və ya bir cümlədən ibarət olduqda, mətnə dırnaqlar ("___") arasında yazılmaqla təsbit edilir və sitatın sonunda haşiyə verilməklə sitatın mənbəyinə istinad⁸ verilir.

⁷ Burada "qısa" dedikdə ümumi uzunluğu iki sətirdən çox olmayan cümlələr və ya ifadələr başa düşülür.

⁸ Belə istinad, bu Təlimatın 4.1-ci bəndində göstərilən tələblərə uyğun verilməlidir.

Misal: "... Məsələyə dair Prof. Sabir Allahverdiyev münasibət bildirərək qeyd etmişdir ki, "qurumun hüquqi şəxs kimi tanınması üçün əsas və mühüm cəhət odur ki, bu qurum əmlak müstəqilliyinə (ayrılığına) malik olmalıdır"⁹. Göründüyü kimi..."

5.1.2. sitat iri həcmli və ya iki və daha çox cümlədən ibarət olduqda, əsas mətnin sol və sağ kənarlarından 5 mm məsafə saxlanılmaqla ayrıca abzasda dırnaqlar ("___") arasında azı 2 punkt kiçildilmiş şriftlə yazılır. Sitatın sonunda haşiyə verilməklə sitatın mənbəyinə istinad¹⁰ verilir;

Misal:

"Əmək münasibətlərinin tənzimlənməsi tərəflərin hüquq bərabərliyinin təmin edilməsi prinsipinə əsaslanarsa da, bir qayda olaraq əmək hüququnun subyektləri faktiki cəhətdən bərabər vəziyyətdə olmurlar. Əmək münasibətləri işçi və işəgötürən arasında müəyyən hakimiyət-təbəçilik xüsusiyyətinin olması (məsələn, işçilərin işəgötürəndən iqtisadi asılılığı, işəgötürən tərəfindən müəyyən edilən iş rejiminə təbə olması, işçiyə intizam sanksiyalarının tətbiq edilməsi və s.) ilə mülki münasibətlərdən fərqlənir."¹¹

5.1.3. Sitatın mətni dəyişikliklə verildikdə, dəyişdirilmiş hissə (hərflər, söz və ya ifadə) kvadrat mötərizələr¹²daxilində verilir.

5.1.4. Sitatın mətnindən hər hansı hissə çıxarıldıqda, çıxarılan hissə kvadrat mötərizələr içində qoyulmuş üç nöqtə¹³ ilə təsbit edilir.

6. Şərhdə misalların göstərilməsi qaydası

6.1. Kommentariyada şərh verilərək ayrı-ayrı normaların tətbiqi ilə bağlı illüstrasiyaları (hipotetik situasiyaları) əks etdirən misallar göstərilə bilər.

6.2. Misallar aşağıdakı nümunəyə uyğun olaraq, əsas mətnin sol və sağ kənarlarından 5 mm məsafə saxlanılmaqla və azı 2 punkt kiçildilmiş *maili* şriftlə, üzərində "Misal" sözü yazılmaqla təsbit edilir:

Misal:

A uzun müddət ərzində topladığı 200 ədəd nadir kitabı işlədiyi universitetə bağışlamaq qərarına gəlir və universitetin rektoruna öz niyyəti barədə məlumat verir. Lakin kitabların bağışlanması ilə əlaqədar A bir şərt müəyyən edir. Belə ki, bağışlanacaq kitablar universitetin kitabxanasında ayrıca stendə toplanaraq nümayiş olunmalıdır. A-nın təklifi şərtli olduğu üçün oferta hesab edilmir.

¹⁰ Belə istinad, bu Təlimatın 4.1-ci bəndində göstərilən tələblərə uyğun verilməlidir.

¹² [nümunə]

¹³ [...]

7. Maddənin şərhinin məzmununa dair tələblər

7.1. Hüquqi aktın ayrı-ayrı maddələrin şərhini tərtib edilərkən aşağıdakı bölmələrdən ibarət nümunəvi struktura riayət edilməsi tövsiyə edilir:

7.1.1. maddədə nəzərdə tutulan hüquq normalarının **predmeti, məqsədi və tarixçəsi**:

7.1.1.1. norma ilə müvafiq ictimai münasibətlərin tənzimlənen aspektləri;

7.1.1.2. hüquqi tənzimləmənin məqsədi;

7.1.1.3. normanın tarixi kökləri barədə qısa məlumat;

7.1.2. şərh edilən normanın normativ hüquqi aktın digər müddəaların kontekstində (sistemində) **funksiyası**;

7.1.3. şərh edilən normanın **xarici ölkələrin** qanunvericiliyindəki oxşar normalarla, habelə həmin normanın **əvvəlki redaksiyası** ilə **müqayisəli analizi**;

7.1.4. maddədə nəzərdə tutulan normaların **tətbiq dairəsi və şərtləri**:

7.1.4.1. normanın tətbiq edildiyi hallar;

7.1.4.2. ayrı-ayrı hallarda normanın tətbiqi üçün şərtlər;

7.1.4.3. normanın şamil edildiyi subyektlər;

7.1.5. eyni normanın bir-birinə zidd olan lakin eyni dərəcədə mümkün olan **müxtəlif interpretasiyaları** və hər interpretasiyanı dəstəkləyən dəlillər (arqumentlər);

7.1.6. maddədə istifadə olunan **əsas anlayış və terminlərin** izahı;

7.1.7. **digər** əhəmiyyət kəsb edən anlayış, termin və aspektlərin izahı (normada onlara rast gəlinəndə ardıcılıqla);

7.1.8. hüquq normalarının mətnindəki **qüsurlar** (normanın mənasına təsir edən qrammatik və terminoloji nöqsanlar, yanlış tərcümə məsələləri¹⁴ və s.);

7.1.9. hüquq normalarının tətbiqi zamanı **praktiki problemlər**;

7.1.10. hüquq normalarının **pozulmasının nəticələri** və buna görə **məsuliyyət**.

7.2. Şərh edilən maddənin formasından və məzmunundan asılı olaraq, yuxarıda göstərilən strukturun ayrı-ayrı bölmələri çıxarıla, birləşdirilə və ya struktura yeni hissələr əlavə edilə bilər.

¹⁴ Məsələn, beynəlxalq təşkilatların model qanunlarına əsasən hazırlanmış normativ hüquqi aktın mətni, Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilənin Azərbaycan dilindəki mətni və s. müvafiq müqavilənin və ya digər aktın rəsmi (orijinal) dilindən təhrif olunacaq dərəcədə fərqləndikdə.